

**ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ
ЖАРАЁНИДАГИ ТАШКИЛОТЧИЛИК ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АМАЛИЁТДАГИ АҲВОЛИ**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.20.34.061>

Мусаханова Гулнора Мавляновна,

Тошкент давлат иқтисодийёт университети катта ўқитувчи

Аннотация: Ушбу мақолада муаллиф томонидан бугунги кунда талабаларнинг мустақил таълим жараёнидаги ташкилотчилик қобилиятларини ривожлантиришнинг амалиётдаги аҳволи, олий таълим тизимида ташкил этиладиган мустақил таълим жараёнида бажарадиган вазифалар, ушбу вазифаларни бажариши жараёнида учраётган муаммолар борасида фикр юритилган.

Калит сўзлар: таълим, мустақил таълим, китобхонлик, ташкилотчилик қобилияти, билиш қобилияти, тушунтира олиш қобилияти.

**ПРАКТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННЫХ
НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

Мусаханова Гулнора Мавляновна,

*Ташкентский государственный экономический
Университет, старший преподаватель*

Аннотация: В данной статье автором рассматривается практическое состояние развития организаторских способностей студентов в процессе самостоятельного обучения на сегодняшний день, выполняемые задачи в процессе разработки самостоятельного обучения в системе высшего образования, рассмотрены проблемы, возникающие в процессе выполнении этих задач.

Ключевые слова: образование, самостоятельное обучение, чтение, организаторские способности, познавательные способности, способность объяснять.

**PRACTICAL STATUS OF ORGANIZATIONAL SKILLS OF
STUDENTS IN THE PROCESS OF SELF-EDUCATION**

Musaxanova Gulnora Mavlyanovna,

Tashkent State University of Economics Senior Lecturer

Annotation: In this article, the author examines the practical condition of the progress of organizational skills of students in the process of self-education on this days, tasks performed in the process of developing self-study in the higher education system, the problems arising in the process of performing these tasks are considered.

Key words: education, self-education, reading, organizational ability, cognitive ability, ability to explain.

Бугунги кунда олий таълим муассасаларида жараёнининг барча имкониятларига кўра шахсни ривожлантириш, ижтимоийлаштириш ва унда мустақил ишлаш, ташкилотчилик қобилиятларини ривожлантириш, танқидий ва ижодий фикрлаш қобилиятларини тарбиялашга йўналтирилиши талаб қилинмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2017 йил 13 сентябрдаги ПҚ-3271-сонли Қарорида “Китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини оширишга доир тарғибот ишларини тизимли ва самарали ташкил этиш, бу борада китобхонлар, кутубхоначи ва тарғиботчилар ўртасида “Энг китобхон мактаб”, “Энг китобхон маҳалла”, “Энг китобхон оила”, “Энг фаол кутубхоначи” каби кўрик-танловларнинг саралаш ва республика босқичларини юқори савияда ўтказишни йўлга қўйиш” масалаларига катта эътибор қаратилганлиги ҳам фикримизнинг далилидир [1].

Бугунги кунда олий таълим муассасалари профессор – ўқитувчилари томонидан ҳам мазкур қарорнинг ижросини таъминлаш, кредит-модуль тизимида доимий равишда мустақил таълимни талабаларда ташкилотчилик қобилиятини такомиллаштириш борасида маълум бир вазифалар амалга оширилиб келинмоқда. Жумладан, университетда талабаларни рейтинг тизими асосида баҳолашда “Оралик назорат” синовлари “Китобхонлик” лойиҳаси асосида ўтказилиши республикамиз бўйича эришилган ютуқлардан бири десак муболаға бўлмайди.

“Китобхонлик” лойиҳаси асосида ўтказилаётган ўқув лойиҳаларига тайёргарлик жараёнида талабаларда қуйидаги ташкилотчилик сифатлари шаклланади:

умумий хусусиятлар (билиш қобилияти, тушунтира олиш қобилияти, кузатувчанлик қобилияти, нутқ қобилияти, обрў орттира билиш қобилияти, тўғри муомала қила олиш қобилияти, келажакни кўра билиш қобилияти, диққатни тақсимлай олиш қобилияти);

ташкилий фаолиятга йўналиши;

фаолиятга тайёрлилик;

ўзига хос хусусиятлар (ташкилий кўникма, ақл, психологик такт, энергия, талабчанлик, танқидийлик);

ташкилий фаолиятга мойиллик.

Ушбу жараён барча талабаларни қамраб олиши, улар бадиий адабиётлар, илмий адабиётлар, жаҳон классик адабиётлари, миллий адабиётларни кичик гуруҳлар кесимида мутоалаа қилишлари, ушбу асар асосида тақдимот тайёрлашлари, ушбу асардан иқтибослар келтиришлари, монолог тайёрлашлари ва ўз ижодкорликларини намоён этиб сахна кўринишини образли тайёрлашлари юқорида келтирилган ташкилотчилик сифатларини барчасини қамраб олиши билан ажралиб туради.

Бугунги кунда олий таълим муассасаларининг етакчи профессор-ўқитувчилари раҳбарлигида талабаларда мустақил таълим жараёнида ташкилотчилик қобилиятларини шакллантириш борасида алоҳида бир мактаб яратилганлиги ҳам диққатга сазовордир.

Олий таълим тизимида ташкил этиладиган мустақил таълим жараёнида бажарадиган вазифалар юзасидан талабалар мустақил ишларни амалга ошириш жараёнида уларда билиш қобилияти, тушунтира олиш қобилияти, кузатувчанлик қобилияти, нутқ қобилияти, обрў орттира билиш қобилияти, тўғри муомала қила олиш қобилияти, келажакни кўра билиш қобилияти, диққатни тақсимлай олиш қобилияти, ташкилий фаолиятга йўналиши, фаолиятга тайёрлик, ўзига хос хусусиятлар (ташкилий кўникма, ақл, психологик такт, энергия, талабчанлик, танқидийлик), ташкилий фаолиятга мойиллик каби сифатларни шаклланишига эришилмоқда.

Шу билан бирга, олий таълим муассасалари ўқув жараёнида талабаларнинг мустақил ишларини шакллантиришга хизмат қиладиган таълим технологияларининг ўзига хос жиҳатларига ҳам эътибор қаратилиб келинмоқда. Жумладан, улар қуйидагилардан иборат:

таълим муассасасида ўқув жараёнини илмий жиҳатдан асосланган қонуниятларга таянган ҳолда ташкил этилишини таъминлаш;

талабага тақдим этилган ахборотлар орасида алоқадорлик вужудга келишини таъминлашга эътибор қаратиш;

таълим технологияларининг йўналишлари, қисмлари талабани фикрлаш ва рефлексияга ундашига эътиборни қаратиш;

ҳар бир ўқув вазияти, ўқув дақиқасида ўқитувчи мулоқотга ундовчи субъект сифатида намоён бўлишини таъминлаш;

талабаларнинг мустақил ишлаш кўникмаларини аниқлаш учун, асосан, ўз устида ишлашга ундаш;

ўқув жараёнида талабаларнинг мустақил ишларини шакллантириш учун кейс ва ўқув лойиҳа технологияларидан мақсадли фойдаланиш;

талабаларнинг мустақил ишларини ташкил қилишга йўналтирилган технологиялар ялпи таълим жараёнини ўзаро ҳамкорлик, биргаликда режалаштириш, фикрлаш асосида амалга оширилишини таъминлаш.

Олий таълим муассасаларида мустақил ишни ташкил этишнинг муҳим хусусияти, уни талабанинг ўзи ташкил қилишидир.

Шунинг учун уни режалаштириш, вақтини рационал тақсимлашда фан ўқитувчилари талабаларга амалий ёрдам бериб келмоқдалар.

Таълим жараёнида мустақил ишларни ташкил қилиш қуйидагича турланади:

Дарс ўтилгандан сўнг бажариладиган ишлар, уй вазифаларини бажаришда дарслик, ўқув қўлланмалари билан ишлаш, конспект тайёрлаш.

Типик топшириқларни ечиш. Бунда талаба аввалги билимларини хотирасида қайта тиклайди ва қисман қайта ўзгартириб, аниқ топшириқларда қўллайди. Масалан: масала ечиш, намуна асосида топшириқларни бажариш, тақдимотлар устида ишлаш.

Ўрганилган билимларни типик бўлмаган шароитда қўллаш. Талаба ўрганган билимларидан янги шароитда фойдаланади. Шароитларда маълум умумийлик бўлиши мумкин.

Ижодий фаолиятга асос яратиш. Бунда талаба ўрганилаётган соҳанинг моҳиятига тушунади, унинг янги муносабат, боғланишларини аниқлайди, ғоялар ва тушунчаларни янги шароитга боғлайди. Янги

ғоялар асосида талабалар мустақил равишда янги ўқув лойиҳалар устида изланишлар олиб боради, мустақил равишда кейслар устида изланишлар олиб борадилар [2].

Барча мустақил ишлар талабаларда ижодий ишлаш кўникмасини ҳосил қилишга қаратилган. Талаба ижодий ишлашга ўргатилмаса, у маълум мавзуга оид материалларни турли манбалардан кўчириб келиш билан кифояланиб қолиши ҳамда ўзи мустақил фикр билдиришга қийналиши мумкин.

Бизга маълумки, мустақил ишларни индивидуал - дидактик мақсадларни амалга ошириш нуқтаи назаридан 4 гуруҳга ажратиш мумкин:

Билимларни дастлабки шаклланишига, идрок қилишга ундайдиган вазифалар. Бунда ўқувчи талабалар мақсадга эришиши учун нима талаб қилинишини билиши лозим. Вазифалар - ахборотларни, маълумотларни ўзлаштиришга қаратилган бўлади.

Ўзлаштиришга ахборот, маълумотларни хотирада сақлаш ва қайта жонлантириш ва қайта ишлашга қаратилган топшириқлар. Бунда аввал, эгалланган билимларни тўғри жалб қилиш, фаоллаштириш асосида бажариладиган ҳамда аниқ шароитда татбиқ этиш талаб қилинадиган вазифалар берилади.

Аввал ўзлаштирилган, қолипга тушган, тажриба тўпланиши натижасидаги билим, малака, кўникмаларга янгича нуқтаи назардан ёндашишни талаб қилувчи топшириқлар. Уларда масаланинг моҳиятини излаш, янгича ечимлар топиш, янгича ғоя, фикрлар билан ифодалашни талаб қилинадиган вазифалар берилади.

Ижодий фаолиятга ундовчи топшириқлар (кейс, ўқув лойиҳа методлари).

Бунда, янги ёки олдиндан маълум бўлсада, унғача бошқача нуқтаи назардан қаралган ғоя, фикрларни тадқиқ қилиш, яъни ахборотларни тўплаш, улар устида ишлаш, ўз фикрини билдиришга ундайдиган топшириқлар ва вазифалар берилади.

Мустақил ишларнинг ажралмас қисми бу мустақил таҳсилдир. Талабаларнинг мустақил таҳсил олиш, уларни ўз билимларини кенгайтириш, чуқурлаштириш, мавжуд малака ва кўникмаларни такомиллаштириш ҳамда уларнинг янгиларини ўзлаштиришга бўлган интилишидир.

Ўқитувчи ўқув материални таълим олувчилар томонидан етарли даражада ўзлаштирилганлигига ишонч ҳосил қилганларидан сўнг янги ўқув материални ўқишга киришадилар. Ижодий фаоллик ва мустақиллик даражасида ўқитувчи таянч билимларни эслатмайди, қайта такрорламайди, балки аксинча, нисбатан муаммоли вазиятларни юзага келтириб, турли мураккаб саволлар ва топшириқларни бериб, уларнинг мустақил тарзда янги ечимларни топишга йўналтиради. Таълим олувчилар ўқув материални мустақил тарзда ўрганишга йўналтирилган ишлари орқали ижодий изланувчи сифатида ўқиш фаолиятида иштирок этадилар.

Айнан шу босқичда замонавий таълим талабларига мос фаолият амалга оширилади. Таълим олувчиларни фаоллаштириш учун педагог:

таълим олувчиларнинг дастлабки тайёргарлик даражасини аниқлаши;

ўқув материални муаммоли вазиятлар, ўқув муаммолари ёки топшириқлар шаклида ишлаб чиқиши;

муаммоли вазиятлар ўқув муаммолари ва топшириқларни турли даражаларга ажратиши;

асосий ўқув материални мантиқий кетма-кетликда тизимли баён этилишини таъминлаши;

мураккаб ўқув муаммолари ва топшириқларни таълим олувчиларнинг бажаришларида тўла имконият яратиш учун турли таълим методлари ва воситаларини қўллаши талаб қилинади.

Юқорида қайд этилган талаблар таълим олувчиларда ташкилотчилик фаолиятларини фаоллаштириш орқали уларнинг ижодкорлигини, ўқув–топшириқларини бажариш учун фаразларни илгари суришни ва шу асосда ечимларни топишга интилишига кенг йўл очади. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, таълим бериш жараёни-икки ёқлама жараён бўлиб, ўқитувчи ҳам, талабани ҳам фаол иштироки талаб этилади, ўқитувчи таълим жараёнида муваффақиятга эришишга интилса, у албатта, талабаларни фаоллаштириш ва рағбатлантиришни йўлга қўйиши лозим.

Мустақил таълим аудиторияда педагог раҳбарлигида олиб борилганда, мустақил фаолиятни олиб бориш учун талаба бевосита педагогдан топшириқлар ва тавсиялар олади. Педагог эса назорат қилади ва нотўғри бажарилган вазифаларни тўғрилаб, бошқарув функциясини бажаради. Аудиторияда олиб бориладиган турли хил машғулотларда талаба бевосита педагогнинг раҳбарлиги ёки унинг иштирокида мустақил ишни бажаради. Мустақил таълимда талаба фақатгина педагогдан билим олмай, ўзаро бири-биридан ҳам ўрганади.

Хулоса қилиб айтганда, мустақил фикрлайдиган, ижод қиладиган талаба-ёшларни тарбиялаш энг асосий муаммоларимиздан бири бўлиб қолмоқда. Дарҳақиқат, талабалик йилларида ёшлар биологик жиҳатдан баркамоллик, ижтимоий нуқтаи назардан етуклик, жисмоний бақувватлик босқичига кўтарилади. Талабаларда ўз-ўзини назорат қилиш, ўз-ўзини баҳолаш, ўз-ўзини англаш, ўз-ўзини бошқариш каби ақл-заковатнинг муҳим жиҳатлари тараққиётнинг янги юксак босқичига кўтарилади.

Мустақил таълим жараёнида таълим олувчиларнинг онглилиги ва фаоллигини ошириш учун мустақил таълим жараёни шундай ташкил этишни назарда тутадик, бунда талабалар илмий билимларни ҳамда уларни амалда қўллаш методларини онгли ва фаол эгаллаб оладиган, уларда ижодий ташаббускорлик ва ўқув фаолиятида мустақиллик, тафаккур, нутқ ривожланадиган бўлади. Талабаларда тафаккурнинг ривожланиши, илмий дунёқарашнинг шаклланишида умумкасбий, ижтимоий, иқтисодий ва ихтисослик фанлари муҳим ўрин тутади деб ҳисоблаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ш.Мирзиёев. “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида” 2017 йил 13 сентябрдаги ПҚ-3271-сонли қарори//Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси: [www Lex.uz](http://www.lex.uz)

2. М.Хакимова., Г.Мусаханова. Касбий педагогика. Дарслик. ТДИУ–Т.: 2019 й.